

Kratek pregled čebelarstva zgodovine do 21. stoletja

Janez Gregori, muzejski svetovalec, Prirodoslovni muzej Slovenije, kustodiat za vretenčarje

Čebele so bile za človeka že od nekdaj zelo pomembne. Med je bil, poleg sadja, življenjsko pomembna sladka hrana, uporabljal pa se je v medicini za oskrbovanje ran. Omeniti je treba vosek, ki se je uporabljal predvsem za razsvetljavo, pa tudi v druge namene. Prvi dokazi, da se je človek zanimal za čebele, so številne slike na skalnih stenah, predvsem v votlinah Evrope in Afrike (na primer znana votlina La Araña, Pajkova votlina v Španiji). Takrat je ropal njihova gnezda, sčasoma pa je ugotovil, da lahko pride do medu, ne da bi čebele pri tem uničil. Še več: spoznal je, da od čebelje družine, ki je ne uniči, lahko ponovno pridobi med. Počasi je od lovca na čebele in med postajal čebelar in začel čebele gojiti. Sprememba pa je zahtevala veliko časa.

Predniki Slovencev, ki so se naselili proti koncu 6. in v začetku 7. stoletja, so poseljevali trikrat večje ozemlje od današnje Slovenije. Raztezalo se je proti zahodu in severu, do Furlanske nižine in Karnijskih Alp, Visokih Tur in na severu vse do Donave. Da so bili tam naseljeni predniki Slovencev, pričajo nekatera ohranjena krajevna imena (npr. *Wendenau, Wimpossing, Windberg, Winden, Windekreut, Windmühle*), v neposredni bližini teh naselij pa so bila ponekod, po krajevnih imenih sodeč (npr. *Zeilhofen, Zeidelbach, Zeidelhub, Zeitlau*), čebelarstva naselja z razvitim gozdnim čebelarjenjem (*Zeidler* pomeni v bavarsčini gozdnega čebelarja, *Zeidelweide* gozdna čebelja pasišča, *zeideln* čebelariti, *Zeidelhof* pa njihove dvore). Krajevna imena govorijo, da so bili tam obširni lipovi gozdovi (npr. *Lindach, Lindarn, Lindenau, Linden, Lindenloh, Linding*). Slovani na splošno so bili mojstri gozdnega čebelarjenja na ogromnih prostranstvih severne in vzhodne Evrope. Razvito je bilo v predelih z velikimi lipovimi gozdovi, ki so nudili čebelam bujno pašo. Tudi v novih alpskih pokrajinah so se predniki Slovencev pričeli marljivo ukvarjati s čebelarstvom.

Kako je bilo videti gozdno čebelarjenje? V gozdu so izbrali primerno debela debela in v višini kakih pet metrov vanje izdoblili duplo, ki so ga zaprli s primerno, pokončno nameščeno deščico. Tako visoko od tal so bile čebele varne pred nepridipravi in sladkosnedi, kot je medved. Čebel v dupla niso naseljevali. Čakali so, da so jih same naselile, ali pa so jih vabili, tako da so dupla namazali s prijetno dišečimi mazili iz zelišč. Drevesa so označevali z različnimi znaki, ki so določala lastništvo. Pravila so urejala pravice in omejitve gozdnih čebelarjev. Koliko je bilo gozdno čebelarjenje razširjeno pri nas, nimamo podatkov.

Stara poročila govorijo o velikih količinah medu, ki so ga Karantanci, med drugim, izvažali, kar posredno pomeni, da so tudi množično čebelarili. To dovoljuje sklep, da se naši predniki niso učili čebelarjenja pri bavarskih sosedih, ampak so še naprej čebelarili kot v svoji pradomovini. Kjer so bile razmere ugodne, so z gozdnim čebelarjenjem nadaljevali, drugod pa so gojili čebele pri domu v položnih ali pokončnih *kladah*, odrezanih duplih, ki so imela na eni strani primerno odprtino za izlet čebel. Kasneje so panje izdoblili iz debel in nastala so tako imenovana *korita*, na vrhu zaprta s primerno desko.

V dobi, ko so nastala zemljiška gospostva, si je fevdalec lastil pravico do gozda in gmotnih koristi od čebelarjenja v njem. Krčenje gozdov v dolinah zaradi pridobivanja polj je čebelarje prisililo, da so vse bolj čebelarili pri domu. Urbarji slovenskega ozemlja od 13. stoletja dalje govorijo o dajatvah v medu in vosku, pa tudi o dajatvah v čebeljih panjih, kar pomeni, da so takrat čebelarili ob domu. Ponekod je zemljiška gospoda podpirala čebelarstvo tudi tako, da je popuščala pri drugih dajatvah podložnikov in s tem olajševala čebelarjenje. Ponekod je bil med glavna dajatev od kmetij.

Potreba po medu in vosku je naraščala – med je bil edino sladilo, iz voska pa so izdelovali sveče, zlasti za cerkve in samostane. Pa še nekaj: iz medu so v velikih količinah pripravljali *medico*. Številni ohranjeni zapisi kažejo, da je na Slovenskem vse bolj cvetela trgovina z medom in voskom, ki so ju tu pridelovali. V 15. in 16. stoletju se je na našem ozemlju kot poljščina vse bolj uveljavljala ajda, ki je kmalu postala glavna jesenska čebelja paša. Iz naših krajev so med in vosek izvažali v primorska mesta, blago pa je šlo tudi na Koroško in naprej v nemške dežele, zlasti na Bavarsko.

O velikih količinah medu, ki so ga v 17. stoletju izvažali s Kranjske, poroča *Janez Vajkard Valvasor* (1641-1693) v svoji znameniti *Slavi vojvodine Kranjske* iz leta 1689. Glede medenega pridelka Valvasor pravi, da se ga »*mного razpošlje v druge dežele in ga gre zlasti na Solnograško vsako leto veliko tisoč stotov. Koliko medu se v Kranjski deželi pridelava in čez potrebo pridelava, je dovolj razvidno iz tega, ker je tako poceni: za funt medu se da na Kranjskem dva krajcarja in še tudi manj. Vendar porabi tudi Kranjska sama mnogo medu za kuhanje medice, kajti pozimi se dobi medica skoro pri vseh velikih vaseh in jo ljudje prav radi pijo, ker je dobra in sladka*«.

J. V. Valvasor nam je v *Slavi* zapustil tudi dragoceni zapis o čebelarjenju pri nas v 17. stoletju. Čebele uvršča v poglavje, v katerem obravnava »*vsakovrstno golazen in gomazen, kakor so osa, čemerl, seršen, kobilca, matul, komar, paig*« itd. V nemškem besedilu je zapisal tudi kranjsko ime *Zhebela*, »*ki se je tu goji od sile mnogo, ker marsikaterega vrlega gospodarja tudi obogati, če mu da Bog svoj blagoslov*«. Na kratko opisuje, kako so v njegovem času Kranjci ravnali s čebelami, in pravi da je »*tu v deželi videti posebne hišice za čebele*«. Čebelarili so v podolžnih, iz desk zbitih panjih ali v izvotljenih drevesnih deblih. Čebele so jim rojile tri do štirikrat. Ker so zgodnji roji lahko rojili še isto leto, je dobil čebelar iz ene družine celo do sedem rojev – včasih pa od katerega komaj enega ali celo nobenega.

Želja po napredku čebelarstva je zahtevala posodobitev panjev. Korita so počasi zamenjavali panji, zbiti iz desk, imenovani *truge*. Na to spremembo so brez dvoma vplivale prve vodne žage, ki se na Slovenskem omenjajo že v 14. stoletju. S takimi panji je bilo veliko lažje ravnati. Prezimovali so jih v zavetiščih, spomladi večinoma vozili v resje, jeseni pa na ajdovo pašo. Pokazala pa se je tudi njihova slabost – bili so občutljivejši na vremenske razmere, mokroto in velika nihanja temperature. Zato so začeli postavljati *čebelnjake*, ki so na Kranjskem sčasoma dobili obliko, ki je še danes značilna zlasti za gorenjske in tudi dolenske čebelnjake. V nekaterih slovenskih pokrajinah, kjer je primanjkovalo lesa ali so bili močnejši tuji vplivi, so se uveljavili *pleteni koši*. Narejeni so bili iz šibja in zunaj premazani z mešanico ilovice in kravjeka ali pleteni iz slame.

Sredi 18. stoletja je bilo čebelarstvo na ozemlju današnje Slovenije dobro razvito zlasti na Koroškem in v severozahodnem delu Kranjske. Na Notranjskem je razvoj ovirala močna burja, na Dolenskem, Primorskem in Štajerskem pa ni bilo razširjeno.

Na veleposestvih graščakov, samostanov in posvetne duhovščine se je čebeloreja svobodno razvijala in prinašala lepe dohodke, večji razmah čebelarstva na kmetih pa so ovirale gospodarske, socialne in kulturne razmere. Čebelarsko pravo je bilo urejeno v razmerju fevdalnega gospoda do podložnikov. Posebnih zakonov ali drugih državnih uredb, ki bi ščitile kmetško čebelorejo in ji morda nudile kake ugodnosti, iz tega časa nimamo. Starejše avstrijsko čebelarsko pravo pa, ki je prištevalo čebelo k divjadi (!) in jo imenovalo '*divji črv*', je bilo zastarelo in deloma pozabljeno. Kjer pa se je še obdržalo, je čebelarstvu na kmetih naredilo več škode kot koristi. Gospoda, ki je imela edina pravico do lova in po tem pravu tudi do čebeloreje, jo je prepuščala podložnikom le proti odškodnini. Običajno je moral podložnik-čebelar dajati gospodarju desetino pridelka medu in voska in celo desetino od števila panjev.

Kultura na našem podeželju in drugod po Avstriji je bila še na zelo nizki razvojni stopnji. Duh razsvetljenstva, ki se je začel širiti z Dunaja z nastopom vlade Marije Terezije v šestdesetih letih 18. stoletja, še ni zajel in potegnil za seboj slovenskega kmeta. Vlada je po deželah sicer ustanavljala *kmetijske družbe*; prvo na Koroškem leta 1964, v Ljubljani pa leta 1767. Gospodje, ki so načelovali tem družbam, po večini niti niso znali slovenskega jezika in so ostali gluhi za stiske kmečkega prebivalstva.

Uspešno čebelarjenje je že od nekdaj temeljilo na dobrem poznavanju čebel, domiselni tehniki čebelarjenja, ki so jo pogojevale pašne razmere, in nenazadnje tudi na naši kranjski čebeli z odličnimi lastnostmi, ki so uspehe omogočale. Za napredek čebelarstva imajo izreden pomen možje, ki so z žarom človeške veličine učili neukega kmeta, kako umno čebelariti, obenem pa ponesli svoje bogato znanje o čebelah in čebelarjenju v širni svet.

Največja imena tega časa so Peter Pavel Glavar (1721-1784), velečebelar, duhovnik in graščak na gradu Lanšprež pri Mirni na Dolenjskem, Janez Goličnik (1737-1807), narodni gospodar, čebelar in prevajalec, Anton Janša (1734-1773), čebelar, čebelarški učitelj in ljudski slikar z Breznice na Gorenjskem, in Joannes Antonius Scopoli (1723-1788), naravoslovec, zdravnik v Idriji, doma iz mesteca Cavalese na južnem Tirolskem.

V začetku leta 1768 je poslala Nižjeavstrijska ekonomska družba cesarici *Predlog za izboljšanje čebelarstva v c. kr. dednih deželah*. Vlada je predlog takoj izročila v presojo odborom kmetijskih družb, med njimi tudi Kmetijski družbi v Ljubljani. V njem se čebeloreja poudarja kot pomembna kmetijska panoga, ki bi ji lahko posvečali veliko več pozornosti. Vsebuje tudi nasvete za tak način čebelarjenja, ki bi prinesel čim več koristi.

Kmetijska družba v Ljubljani je predlog izročila članu Petru Pavlu Glavarju, da ga preuči in posreduje o njem pisno mnenje. Prošnji Kmetijske družbe je ustregel in ji 7. julija 1768 izročil znamenito, obširno poročilo v nemškem jeziku *Vorschlag-Beantwortung zur Verbesserung der Bienenzucht in denen K. und K. Erbländern* (Odgovor na predlog za izboljšanje čebelarstva v c. kr. dednih deželah). V njem opisuje naš način čebelarjenja, čebelarške razmere pri nas, panje z nakladami, kako delamo umetne roje, način vzreje matic in plemenitev matic zunaj panja. Delo je odraz avtorjevega izrednega poznavanja čebel in čebelarjenja in hkrati podroben oris načina čebelarjenja pri nas v tistem obdobju, ki je bilo v marsičem bolj napredno od čebelarjenja v drugih avstrijskih deželah. Omenimo, da je bil P. P. Glavar izredna osebnost, ki se je – tako duhovno kot materialno – razdajal na vse strani. Za osnovno šolstvo se je zavzemal še pred terezijansko reformo. Dunaju je že leta 1768 predlagal ustanovitev čebelarške šole in se ponudil za učitelja. Čebelarška šola na Lanšprežu je delovala že leta 1781.

Nižjeavstrijska kmetijska družba je leta 1769 iskala čebelarja in na to mesto se je prijavil Anton Janša. Naslednje leto ga je cesarica imenovala za učitelja čebelarstva na novo ustanovljeni čebelarški šoli na Dunaju. Poleg poučevanja čebelarjenja se je Janša lotil pisanja učbenikov in v njih prikazal lastni način čebelarjenja, ki se je bistveno razlikoval od učenja drugih tedanjih čebelarških piscev. Leta 1771 je izdal knjigo *Abhandlung vom Schwärmen der Bienen* (Pogovor o čebelnih rojih). Žal mu je prerana smrt leta 1773 preprečila, da bi videl, kako je leta 1775 zagledala luč sveta tudi njegova druga knjiga, *Vollständige Lehre von der Bienenzucht* (Popolni nauk o čebelarstvu), ki jo je prevedel Janez Goličnik in izdal leta 1792. Janševi knjižici sta doživeli številne izdaje in prevode ne le v Avstriji, ampak tudi na Čehoslovaškem in Poljskem.

Domnevno v zimskem času 1775/76 je P. P. Glavar v slovenščino prevedel Janševo knjigo *Pogovor o čebelnih rojih* in jo v veliki meri dopolnil. Poslal jo je Kmetijski družbi, vendar se je rokopis izgubil. Šele leta 1951 je bil rokopis ponovno odkrit in leta 1976 objavljen v knjigi *Ob 200-letnici pisane besede o slovenskem čebelarstvu* (jezikovno ga je posodobil prof. Stane Mihelič). *Pogovori* se od originalne Janševe nemške izdaje v marsičem razlikujejo.

Joannes Antonius Scopoli je leta 1763 v obsežni, latinsko napisani knjigi *Entomologia Carniolica* (Kranjsko žužkoslovje) opisal čebelo in jo tudi narisal. Prvi je sporočil čebelarstvem svetu, da se matica opravi s troti zunaj panja. Njegov spis *Dissertatio de apibus* (Razprava o čebelah), ki je izšel leta 1770, opisuje čebelarjenje na Kranjskem v tistem času.

Panji *truge* so se razvijali in se do določene mere poenotili. Tako z imenom *gorenjski* ali *kmečki panj* poimenujemo panj, ki so ga opisali P. P. Glavar, A. Janša in G. A. Scopoli. Vsi trije avtorji namreč opisujejo zelo podoben panj, kakršen je bil po Janševih besedah v drugi polovici 18. stoletja na Gorenjskem že splošno v rabi. Samo za informacijo povejmo mere takratnih panjev: dolžina 78 cm, širina 33,8 do 36,4 cm, višina v svetlobi pa 15,6 do 17,3 cm.

Gorenjski panj je razmeroma visok in na njem je dolgo temeljilo čebelarjenje v večini naših krajev. Šele v drugi polovici 19. stoletja je vse bolj cvetoča trgovina s čebeljimi družinami in roji narekovala manjši panj, kar je šlo na račun višine. Pri nižjem panju je namreč redkeje prihajalo do lomljenja satja, kar je bilo pri prevozih odločilnega pomena. Nastal je neke vrste trgovski panj z merami 70 cm dolžine, 30 cm širine (zunanje mere) in 13 cm višine v svetlobi. Tega panja se je prijelo ime *kranjič*.

Pomembno je, da sta tako Glavar kot Janša poznala način spreminjanja prostornine panja. Panji so namreč imeli na zgornji strani okrogle ali štirioglate odprtine – *vehe* (pri Glavarju 1 colu široke in 2 coli dolge), ki so bile normalno zaprte. Lahko pa so jih odprli in nanj naveznili *naklado*, prazen panj, ki so mu predhodno odstranili podnico. Precej razširjene so bile tudi *polovične naklade* (pri Janši višine 3 cole). Panje so povečevali tudi s *podkladami* (nanjo so naveznili normalno družino) ali *prikladami*, ki so jih pritrdili k panju z zadnje strani.

Poudariti je treba, da je bilo povečevanje prostornine pri nas poznano že pri koritih. Ohranjeno je *poveznjeno korito*, ki ima na zgornji strani tri štirioglate vehe, kar pomeni, da se je nanj lahko naložila naklada. To nam priča, da so bile pri nas naklade znane že veliko prej, preden so drugje v Evropi izumili panje z nastavki. Ta izum namreč sega šele v 18. stoletje.

Prav v času, ko je pri nas kot najboljši veljal gorenjski panj, so se pojavile *poslikane panjske končnice* na Gorenjskem, v manjši meri pa tudi na ozemlju Kranjske in slovenske Koroške, kjer se je ta panj širil hkrati z načinom čebelarjenja. Začetki slikanja segajo v 18. stoletje, višek je doseglo v letih 1820 do 1880, ko so se že začeli kazati znaki upadanja. Najstarejša poznana poslikana končnica nosi letnico 1758. Prav gotovo so končnice slikali tudi že pred tem, vendar se niso ohranile.

Na končnicah, ki so se ohranili, je največ prizorov nabožne narave ter šaljevih in zbadljivih vsebin, ki ponazarjajo moške in ženske slabosti: dolgi jeziki, nečimrnost, ljubosumnost, oblastnost, bojevitost, bojazljivost, pijančevanje in kartanje. Priljubljeni so bili tudi

motivi, ki prikazujejo ljudske običaje in smešijo nekatere poklice: krojače, čevljarje, lovce ...

Način pobiranja medu je bil preprost: satje so *izpodrezali* in iz njega stisnili med. Večinoma so to počeli jeseni, ko so *podirali* družine, ki niso šle v prezimovanje, ali so močnim družinam izrezali del medenega satovja. Včasih so izpodrezovali spomladi, če je tehtnica pokazala, da so v satju še vedno velike zaloge medu. V teh časih se je veliko medu peljalo skozi Ljubljano, o čemer govorijo podatki ljubljanske cesarske in mestne tehtnice. V letih 1753 in 1754 so na cesarski tehtnici stehali 593.976 funtov ali 332.626 kg medu, naslednji dve leti pa 747.469 funtov ali 418.526 kg.

Kadar govorimo o pašnih razmerah 18. stoletja, navadno dajemo prednost *ajdi*, pri tem pa pozabljamo na *resje*. Pred prihodom ajde v naše kraje je bila paša na resju najpomembnejša, kar potrjujejo tudi zgodovinski viri, ki omenjajo *čebelje pašnike* (*Zeidelweide*) na resju. Takrat prave jesenske paše niso poznali. S pojavom ajde so se pašne razmere korenito spremenile in temu primerno tudi način čebelarjenja. Ker so bile na Kranjskem že od nekdaj zgolj posamezne paše in še te navadno omejene na določeno območje, so bili čebelarji prisiljeni, da so čebele približali pašam. Razvilo se je *prevažanje na paše*. Ko je Janša prišel na Dunaj, je prevažanje vpeljal tudi tam in požel sijajne uspehe pri donosu medu.

Čebelarji so že v 18. stoletju čutili tudi *potrebo po združevanju*. Na Kranjskem so se povezali v društvo, ki se je imenovalo *Čebelna bratovščina*. Ustanovili so jo 22. aprila 1781 na Rodinah pri Radovljici, seznam članov pa obsega nič manj kot 395 imen iz 18 okoliških vasi. Vendar pa je bila bratovščina le kratkega veka. Ljubljansko deželno glavarstvo je 7. julija 1781 izdalo odlok, da je treba društvo nemudoma razpustiti. Tako je prvo slovensko društvo, ki je nosilo ime po čebeli, živelo borih deset tednov.

V 19. stoletju je tehnološki napredek zajel ves čebelarski svet, s tem pa se je spremenil tudi način čebelarjenja. Velik korak naprej pomeni iznajdba *premičnega satnika*, do katere je prišlo neodvisno na različnih koncih sveta. *Satne letvice*, na katere so čebele pritrjale posamezne sate, ki so tako postali premakljivi, je uporabljal že Ukrajinec Peter I. Prokopovič (1775-1850) v navadno trinadstropnih panjih. Leta 1845 je začel premične letvice v panjih uporabljati Poljak Jan Dzierdzion (1811-1906), August Berlepsch (1815-1877) in J. M. Ehrenfels (1767-1843) pa sta letvice zamenjala z okviri, *staniki*, in panji s takimi okviri v notranjosti so *panji s premičnim satjem*.

Satnik pa je terjal še druge iznajdbe. Nemcu J. Mehringu (1815-1878) je leta 1857 uspelo iz voska uliti *prvo satnico*, vmesno steno sata z osnutki celic na njej. Čeh Franc Hruška (1819-1888) je leta 1865 iznašel *centrifugo*, s pomočjo katere so čebelam lahko odzemale med, ne da bi satje pri tem poškodovali, in ga praznega vračali v panj. Omenimo še iznajdbo *matične rešetke*, priprave v velikosti špranj, ki omogoča prehod samo čebelam, matici in trotom pa ne; z njo ločujemo plodišče od medišča. Iznajdbo

pripisujejo A. Hanemannu, ki jo je predstavil leta 1877, vendar pa je podobno leseno rešetko že veliko prej uporabljal Prokopovič.

Tehnološke novosti so kmalu prišle tudi k nam. Nekateri so premakljive letvice vdelali v že obstoječe panje in govorili o tako imenovanih *dzierdzoniziranih panjih*, kot je to storil tudi bohinjski župnik Luka Porenta (1823-1882), ki je tudi napisal knjigo *Novi kranjski panj po Dierdzonovi osnovi* (1876). Znan je njegov *novi kranjski panj*, ki ga je priporočila tudi ljubljanska kmetijska družba in ga brezplačno delila šolam. Drugi so začeli izdelovati panje novih mer s premakljivimi letvicami. Znan je *kobariški* ali *Pinčev panj I. Pagliaruzzija* (1820-1884) iz Kobarida, ki je imel premakljive letvice v dveh skupinah po devet. Naslednji korak je *Sumperjev* ali *skočidolski panj J. Sumperja* (1827-1888) iz Skočidol na Koroškem, ki je naš prvi panj s satniki v podolžni legi (na hladno stavbo).

Pri nas so se udomačili še nekateri drugi panji. V Mojstrani je čebelaril Mihael Ambrožič (1846-1904), eden največjih trgovcev s čebelami. Naredil je panj s satniki nemške in avstrijske normalne mere na toplo stavbo; razširil se je pod imenom *Ambrožičev panj*. Ponekod se je razširil *dunajski panj*, ki ga je propagiral zlasti potovalni učitelj J. Jurančič (1861-1935). Svoj panj je skonstruiral tudi E. Rothschüz Ravenegg (1836-1909), trgovec s čebelami in čebelarskimi potrebščinami, in ga imenoval *društveni panj*.

V to obdobje segajo tudi začetki periodičnega čebelarskega tiska. Leta 1873 je bilo ustanovljeno *Kranjsko čebelarsko društvo za umno čebelarstvo*, katerega predsednik je postal E. Rothschütz. Istega leta je začela izhajati revija *Slovenska čebela* (izhajala do 1882), vzporedno pa tudi njena nemška inačica *Krainer Biene* (izhajala do konca 1775). Leta 1875 se je društvo preimenovalo v *Slovensko društvo za umno čebelarstvo*, vendar je leta 1882 prenehalo delovati. Naslednje leto je bilo ustanovljeno *Čebelarsko in sadjarsko društvo za Kranjsko na Jesenicah*, ki je začelo izdajati list *Slovenski čebelar in sadjerejec*. Oba sta ugasnila leta 1889. Novo obdobje se začne z letom 1898, ko je bilo ustanovljeno *Slovensko čebelarsko društvo za Kranjsko, Štajersko, Koroško in Primorsko* s sedežem v Ljubljani. Izdajati je začelo glasilo *Slovenski čebelar*, ki izhaja še danes.

Omeniti velja *trgovino s čebelami*, ki se je sprva odvijala na čebelarskih sejmih. Čebele so kupovali medarji, za čebele v kranjičih pa se je odločalo tudi vse več izvoznikov. Začetnik izvažanja čebel v večjem obsegu je bil E. Rothschütz, ki je imel čebelarstvo v Podsmreki pri Višnji gori. Sledili so mu drugi, največji med njimi M. Ambrožič iz Mojstrane. Trgovina je cvetela tudi po zaslugi obsežnega oglašanja in sodelovanja na čebelarskih razstavah doma in predvsem v tujini. Vzporedno s trgovino se je začela tudi vzreja matic na posebnih vzrejališčih. Temelj vsega je bila naša čebela, kranjska čebela ali kranjska sivka.

V 20. stoletju se je čebelarski zagon nadaljeval. Prva leta stoletja je zaznamovalo živahno publicistično delovanje. Frančišek Rojina (1867-1944) je prevedel Janšev *Popolni nauk* (1906), Avgust Bukovec (1878-1965) pa *Razpravo o rojenju* (1906). Mohorjeva družba v Celovcu je poskrbela za pravo presenečenje – *Umni čebelar* avtorja Franca Lakmayerja

(1863-1946) je leta 1908 izšel v kar 84.389 izvodih! V drugi, nekoliko skrajšani obliki, ki je izšla leta 1922, je Lakmayer upošteval novejšo pridobitve, vključno z AŽ panjem.

Anton Žnideršič (1874-1947) je uvedel *prvo opazovalno postajo* (prvi poročili sta iz Podgorja pri Kamniku in Ilirske Bistrice), v *Slovenskem čebelarju* pa je leta 1910 prvič opisal svoj panj. Leta 1925 ga je predstavil v knjigi *Naš panj*. Jan Strgar (1881-1955) se je leta 1910 lotil vzreje in razpošiljanja matic in po smrti M. Ambrožiča postal naš največji izvoznik čebel. Skrbel je za učinkovito promocijo svoje dejavnosti. Bil je skoraj edini, ki je tudi kasneje, v obdobju med vojnama, razpošiljal naše čebele po skoraj vsem svetu.

Po prvi svetovni vojni je zanimanje za čebelarstvo znova močno naraslo. Zaradi povpraševanja po čebelarskem berilu so leta 1922 ponatisnili Rojinov prevod Janševega *Popolnega nauka*, z dodatkom *Alberti-Žnideršičev (AŽ) panj in kako v njem čebelarimo*. Leta 1934 sta izšla učbenik Fr. Donata Juga (1879-1952) *Praktični čebelar* in monografija Staneta Miheliča (1906-2005) *Anton Janša, slovenski čebelar*, prva in doslej tudi edina knjiga, ki se znanstveno ukvarja s slovensko čebelarsko zgodovino in pomembno čebelarsko osebnostjo.

Po drugi svetovni vojni si je čebelarstvo po opustošenju hitro opomoglo. Obnavljali so opazovalne postaje, do leta 1947 je bilo ustanovljenih 11 plemenilnih postaj, do leta 1948 pa jih je delovalo že 16. Vzrejo matic je usmerjala knjiga Josipa Verbiča (1869-1948) *Vzrejajmo najboljše čebele* (1947). Temeljno čebelarsko delo, ki še danes ni izgubilo svojega sijaja, je *Sodobno čebelarstvo*, ki je izšlo v dveh delih, teoretičnem (1955) in praktičnem (1958).

Bežno si še oglejmo, kako je bilo s panji. Slovenski prostor in še malo prek meja je v veliki meri zasedel AŽ panj, ki ga danes pri nas poznamo v raznih izvedbah, tako po številu satov kot po številu nadstropij. Nanj odpade 95 odstotkov vseh panjev od skupaj približno 170.000. Že pred drugo svetovno vojno se je na Štajerskem začel širiti *Kirarjev panj*, ki ga poznamo v treh velikostih in ima še danes številne zagovornike. Svojo pot so ubirali tudi nakladni panji, predvsem se je uveljavil LR panj, katerega zagovornik je bil zlasti dr. Jože Rihar (1914-2002), ki je slovensko čebelarsko stroko obogatil s kar nekaj temeljnimi knjigami: *Vzrejajmo boljše čebele* (1972), *Čebelarjenje v nakladnem panju* (1975), *Varoza čebel* (1999) itn.

Prikaz čebelarskega dogajanja pri nas je povzet v knjigi *Od čebele do medu* (1998), ki jo je uredil žal prezgodaj preminuli dr. Janez Poklukar (1960-2004).

Literatura:

- Bukovec, A., S. Mihelič, S. Raič, F. Robida, V. Rojec, E. Senegačnik, 1958: Sodobno čebelarstvo, Zveza čebelarских društev za Slovenijo, Ljubljana, 678 pp.
- Debevec, L., 1967: S čebelami in čebelarji skozi stoletja. Ponatis iz Slovenskega čebelarja, letnika 1966, 36 pp., Čebelarska zveza Slovenije.
- Golia, M., 1943: Rodinjska čebelarska bratovščina. Slovenski čebelar, 46: 39-40.
- Gregori, J., 2008: Slovenija - domovina kranjske čebele. V: J. Gregori (urednik), Slovenija - domovina kranjske čebele, pp. 2-11.
- Mihelič, S., 1934: Anton Janša slovenski čebelar. Čebelarsko društvo za Slovenijo, 163 pp.
- Mihelič, S., 1989: Zgodovina slovenskega čebelarstva. V: Človek in čebela, apikultura na Slovenskem v gospodarstvu in ljudski umetnosti, pp. 15-32, Slovenski etnografski muzej in Avstrijski muzej za etnografijo, Ljubljana in Dunaj.
- Rihar, J., 1972: Način pridelovanja medu na Slovenskem v 18. stoletju. Slovenski čebelar, 74: 266-268.